

Постаті

Василь Назарук

УДК 821.161.2(438)

ФЕНОМЕН ОСТАПА ЛАПСЬКОГО

У статті йдеться про особистість і творчу діяльність українського поета й перекладача в Польщі, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Остапа Лапського. Проаналізовано стилістичні, ідейно-естетичні, мовні особливості та основні мотиви його поезії.

Ключові слова: поезія, антологія, переклад, ліричний суб'єкт, збірка.

Vasyl Nazaruk. The phenomenon of Ostap Lapski

The paper focuses on the person and oeuvre of a well-known Ukrainian poet and translator resident in Poland, the winner of the National Taras Shevchenko Prize Ostap Lapski. The author analyzes the stylistic, ideological, aesthetic and verbal peculiarities of his poetry, as well as its basic motifs.

Key words: poetry, anthology, translation, lyrical self, collection.

На 86-му році життєвого шляху та 56-му році дерзновенного творчого пошуку й мандрівки до себе та до України відійшов до вічної *пристані зі щоглами хрестів* Остап Васильович Лапський – чільний, скажімо точніше та чітко – найвидатніший український словесник у Польщі, Учитель і майстер слова, лауреат Літературної премії ім. Б. Лепкого, а також подвійний лауреат (“державний” і “всенародний”) Шевченківської премії (2007). Просвітительську професію згадуємо тут аж ніяк не випадково – вона постійно присутня на його життєвому шляху. У передньому слові до збірки поезій “Мій почитачу” (2000) прочитаєте

в автобіографічній довідці: “Лапський за професією – вчитель! Він же: поет, літературознавець, мовник, перекладач, публіцист! Вчителював у: початковій, середній і вищих школах! Найдовше, 24 роки був українцем у Варшавському університеті, де й вчено узаконив свою україністику, яку розпочав 7 липня 1926 року в Гуцьках, неподалік Кобриня на Берестейщині: українське Полісся! Учився власного слова насамперед від батьків селян, Василя й Дарії: у рідному середовищі 18 літ! 15 років як русист Вроцлавського університету, він проробив у: Лінгвістичній редакції Польського Радіо, звідки його за приналежність до *Солідарності* нагнали! 1981–1991: сидів удома! У цей час (1983) написав лише, мов підсумкову, ліричну поему: *Вітряк!* Після проголошення Україною незалежності його зв’язки з “Нашим словом”, Варшавським університетом і Польським Радіо, але вже з *Українською* в ньому *службою*: відновилися! Польською мовою Лапський почав друкуватися ще: до буремного 1956 року! А відтак (1956/57) у “Нашому слові” став стилістом і дописувачем: прозою і віршем!”.

У вступному слові до антології “Гомін” (Варшава, 1964), в якій зібрано літературні плоди перших років національного та суспільно-культурного поживлення серед українців у Польщі, Кость Кузик справедливо зазначив: “Окреме місце займає творчість Остапа Лапського, наукового працівника Варшавського університету, для якого з перших друкованих рядків характерне свідоме шукання власного поетичного виразу”. <...> В “Н. слові” в перші роки О. Лапському припала роль мовного редактора. Ідучи за покликом серця, він став ініціатором і першим редактором “літературної сторінки”, на якій і сам уперше виступив з оригінальними віршами. <...> Шукаючи джерел своєї особистості, він жадібно припадає до клаптиків тендітних вражень дитинства, створюючи акварельні *Поліські сонети*. В них розузорена краса старого Полісся, змальована кистю чутливого серця... <...> яка взяла барви від золотого латаття, у плесах синіх вод, зі старого вільшняка, де чорніє ворон і жевріє малина, де сріблилась росяно не так-то ще давно кріпацька пісня... Це мерехтливі відблиски минулого, сповнені легкої задуми, романтичної замріяності, виткані багатю, гнучкою і соковитою мовою, далекою від щоденних шаблонів” (С. 6).

Далі зазначалося, що сучасна тематика дається цьому поетові важко, та він усе ще шукає для неї власного, неповторного виразу. Водночас О. Лапський уже вів у цей час надзвичайно плідну перекладацьку діяльність. Задебютувавши у 50-х роках перекладами ліричних творів Я. Купали польською мовою на сторінках журналів та в антології “130 poetów”, згодом дав українське втілення десяткам творів найвидатніших польських поетів, які й потрапили до антології “Гомін”. Поряд із велетнями польського романтизму – Ю. Словацьким, А. Міцкевичем, З. Красінським, Ц. К. Норвідом – у його перекладацькому доробку ціла плеяда польських поетів ХХ століття: Л. Стафф, К. І. Галчинський, А. Слонімський, Ю. Тувім, В. Броневський, Я. Івашкевич, Т. Ружевич, Є. Гарасимович, А. Каменська, М. Залуцький та ін. Шириною охоплення поетичних явищ ця добірка тоді не мала собі рівних в Україні. Варто тут зазначити, що бажання наблизити українському читачеві такий широкий діапазон найвидатніших надбань польської поезії приєднує О. Лапського (поряд із шістдесятниками) до великої традиції аналогічного напрямку стремлінь славетної когорти українських перекладачів – М. Лукаша, М. Зерова, Г. Кочура, Б. Тена, М. Рильського та ін., які всупереч усім перепонам часів тоталітарного засилля долали мури ізоляції та підживлювали українську культуру перлинами світового мистецтва слова різних народів. Окремого поцінування заслуговують переклади поезій Є. Гарасимовича, якими О. Лапський дав справді нове життя поетичній панорамі світу Лемківщини, спустошеної переселенням. Досконала обізнаність із польською культурою дала змогу перекладачеві не лише знайти образи, співзвучні оригіналу, а й збагатити своїми знахідками палітру українських поетичних стилів. Значущим здобутком такого ж плану на полі польської стилістики стали згодом переклади польською мовою українського пісенного фольклору та давньої української поезії, зроблені О. Лапським до антології української поезії (F. Nieuważny, J. Pleśniarowicz, “Antologia poezji ukraińskiej”. – Варшава, 1976).

Отож уже тоді, на зламі 50–60-х років, зяснила літературна зірка О. Лапського, однак довелося чекати наступних 40 років на появу згаданої першої друкованої збірки його поезій – “Мій почитачу” (Варшава, 2000), першої з восьми книжок, які спливали з його пера. Це один із наслідків парадоксальної специфіки українського буття-існування в повоєнній Польщі, де українська меншина й українство взагалі були поставлені на межу виживання. Травма ексодусу з 1947 р. та зумовлена цим розпорошеність, дисперсійність українського етносу по нинішній день пожинає своє жниво у вигляді процесу асиміляції із супровідною їй затратою національної тотожності. О. Лапський, хоч він і не насильницько видворений переселенець, а свідомий емігрант із Берестейщини,

зі своїм послідовним нонконформізмом як український інтелігент, але й просто як незалежна творча особистість не був у річищі раціонованої державою активності української громади, не вкладався в рамки, накреслені владою для Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), заснованого для задоволення основних суспільно-культурних потреб переселених українців. Як літератор, хоч і високо цінований окремими вченими та письменниками, був водночас також “чужорідним тілом” для літературного офіціозу тодішньої *збільшовизованої* України, і тут і там залишаючись увесь час “на чиемусь бланку”. В одному з тогочасних віршів сміливо і влучно розкривав стан, “топографію душі” українця в умовах “Людової” Польщі:

І ти в'юн
з біло-червоним бантиком
Спиш
під єзуїтськими іконами

А вночі все своє
сниться свист шабель
леза зміст віджилий.

Тема безповоротно втраченої батьківщини й питання статусу емігранта міцно прижилася і стала одним із постійних мотивів поезії Лапського, виринаючи у різних конкретних утіленнях.

Поетова біографія, до всього, доклала свою значущу лепту до формування власного поетичного “почерку”, формування стилю його поетичного мовлення, інакше кажучи, поетичного дискурсу, себто (як слушно зазначає, зокрема, А. Ткаченко) володіння *мовним запасом*, який перебуває в постійному процесі актуалізації, використання його потенційної енергії. Саме енергія мови – одна з найприкметніших рис поетики Лапського, якщо розуміти під цим постійну турботу поета про максимальну семантичну місткість і експресивну, виражальну завантаженість та силу окремого слова, фрази, речення й усього поетичного тексту.

Варто нагадати, що Лапський шукав свого самобутнього поетичного шляху як спадкоємець внутрішньої енергії та естетичної й духовної рушійної сили Шевченкового слова. Водночас у сучасній українській поезії він один із найпослідовніших (поряд з В. Стусом, В. Симоненком, І. Драчем) спадкоємців Шевченкових ідеалів духовного суверенітету, непокори й бунту проти всякого уярмлення, за право людини на вільний злет і вільний пошук, зокрема й пошук своєї неповторної мистецької форми. Це ж у нього й шевченківські, і поліські “дуби ідуть на бурю”, а Шевченкове слово часто постає у сплаві зі своїм, як у цих рядках: “Була, була ж у мандрівника / своя земля, / було де сісти,?! / хліба з'їсти // Думи, мої думи, / мій Тарасе, / що без їх ми, / що без нас вони?!”. Отож Лапський постійно шукав своєї “найдзвінкішої думки” про Шевченка. Цю спробу нового визначення Шевченка супроводжувала непохитна впевненість у тому, що:

Не визначить Тебе, хто рідного порога зрікся,
А незрячому і в хаті власній
Недосяжною здається вись
Твого незборного – борись!

Розпочавши свою творчість записами романтичних настроїв ностальгійної туги за країною дитинства – надбужанським Поліссям, О. Лапський виявив замилювання до неокласичної довершеності ліричного запису, користуючись, зокрема, оновленими формами сонета. Досить швидко, однак, він звернувся до форм вільного вірша та до надбань поетики авангарду, якій властива тяга до максимального семантичного завантаження слова, до пошуку нових, оригінальних метафор та конденсації ліричного монологу, що наближається до якоїсь уявної межі афористичної, “чистої” лірики. Ґрунтовна обізнаність

із мистецькими стилями різних епох і постійна переоцінка надбань рідної та зарубіжної (зокрема польської) класичної й авангардної літературної традиції – усе це, без сумніву, вплинуло на формування його власного, неповторного поетичного стилю із притаманною йому внутрішньою напругою. Спостерігаючи надмір сентиментального ліризму в українській літературі, поет шукав нової моделі поезії, в якій дискурс підвладний інтелектові, постає своєрідним сплавом логіки й лірики, тобто творив модель лірики стримуваних емоцій із закладеною в ній пам'яттю культурних джерел, споріднену до деякої міри зі стилями *празької* та *варшавської школи* українських еміграційних поетів та з естетичними пошуками польського авангарду (зокрема Ю. Пшибося – прихильника пошуку неповторних образів, майстра “лінгвістичної” метафори). На імпліцитному рівні поетичних текстів поетика Лапського несла на собі ознаки синтезу різних інспірацій. Ліро-епічні сюжети в записі, загущеному еліптичними пропусками, позбавленому пунктуації, скупому на слова та зарядженому внутрішніми нерегулярними римами й довершеним звукописом, залишали простір для активного сприймання. За майже хрестоматійний зразок такого стилю може правити ліро-епічний мазок “Бабуся”:

Вічна сіра	Рукам далась
горобчиха городу	маленька грядка
Загорнула зором	Могила виросла
Сибіру шмат	на очах внучат.

О. Лапський часто вдається до діалектики оксиморонів, привабливих поєднанням несумісностей, через те й вельми придатних для розкривання суті переживань, подій і явищ. Саме це спостерігаємо в мініатюрі “Стан”:

Руки вірьовками
розв'язане питання.

Стан загрози втрати національної тотожності та перспектива національного небуття розкриті в місткій формулі:

Нема нас
без нас
Існує сумує
пуста назва.

Суть імперії розкрита у влучній та місткій формулі:

Імперія це злука
Ока з круком.

Такий тип лірики афоризмів сам поет назвав “згустками” та зібрав в однойменній книжці віршів, яка, проте, не дочекалася видання ні в Польщі, ні в Україні. Видавців і цензорів насторожував і дратував заряд іронії та гротеску, сила незалежної думки універсального спрямування. А це ж була, без сумніву, нова якість в естетиці українського мистецтва слова. Це було справді “щось ненаське / Щось неляське / ще й невсесоюзне!”. Творами підсумковими, віхами-орієнтирами на карті поетичних пошуків і надбань О. Лапського за час творчого 40-ліття можна вважати вірш “Землі моїй” (в альманасу “Гомін” з 1964 р. як підсумок періоду 1956–1964 рр.); ліро-поему “Вітряк” з 1983 р. як ключ до періоду 1964–1991 рр.; ліро-поему “Час” як підсумок рокам 1991–1996

у передумках та поетичній і публіцистичній творчості. Твори цього третього періоду, з 1996-го по такий знаменний, межовий для України і для поета рік 1991-й, рік довгоочікуваного визволення. Саме такий зворотний порядок датування цього періоду записано на поетичній книжці “Моє самовизначення. 1996–1991”.

Настав новий час для творчості О. Лапського. Ось “раптом – як згадує Є. Литвинюк, – всупереч песимістичним прогнозам, якими супроводився присмерк імперії та невідрадним настроєм письменників – промовила історія. Самостійність України стала фактом. І ожив поет” (за час. “Lithuania”, Варшава, 1995).

Він як поет справді ожив разом з Україною, здалеку ним ідеалізованою, тією, однак, у яку завжди непохитно вірив, пишучи в непевний, майже безнадійний час, ще до визволення: “Україна – сумнівам ляпас!”.

У результаті небувалого творчого прориву раніше творчі надбання О. Лапського, розкидані по різних виданнях (“Наше слово”, “Наша культура”, альманах “Гомін”, альманах “Український календар”, “Дукля”, “Дніпро”, “Прапор”, “Жовтень”, “Слідами пам’яті”, “Зерна”, “Сучасність”, “Над Бугом і Нарвою”, “Берестейський край”, “Підляські повідомлення”, “Życie Literackie”, “Magazyn Literacki”, “Lithuania”, “Arkadia”, “Antologia poezji ukraińskiej” Ф. Неуважного і Є. Плесняровича, “Po tamtej stronie deszczu. Poezja ukraińska T. Karabowicza”, “Літературний провулок” та ін.), поповнилися потужною та стилістично оновленою хвилею нових творів, які склали вісім нових книжок поезії: “Я йшов”, “Моє самовизначення”, “Про череп’я”, “Мій почитачу” (2000), “Po czerni bielej” (поезії Лапського в польських перекладах), “Себе: розшукую?!” (2003), “Обабіч: істини?!” (2003), “Собі: назустріч?!”¹. Цілу низку нових поетичних текстів О. Лапського надруковано останнім часом у вигляді добірок на відведених йому сторінках “Нашого слова”, ілюстрованих оригінальним набором портретів поета, виготовлених і скомпонованих В. Паньковом. За останні 15 років в ефірі прозвучали також сотні його літературно-культурних передач.

Замислюючись над визначальними прикметами поезії О. Лапського останнього часу, треба відмітити посилення окремих рис його поетичної мови попереднього, “до-визвольного” періоду та синтез із новими рисами. Давній нахил до загущеного, афористичного запису спілкування ліричного я зі світом, зі словом та з людьми позначений бажанням впливати на сприймача – “душ / півня колошкати” – має тепер своє продовження в небувалій відкритості на події та проблеми сучасного світу та в посиленні настроєності на діалог зі сприймачем. Це, до речі, відоме й поширене явище нашого постмодерного часу – часу “літератури у пошуках адресата”. Серед нових творів О. Лапського безліч різновидів полемічних, закличних або дружніх звертань (“Відкритий лист до громадськості України”, “Двоє запитань”, “Епіфанію під стопу”, “Поетам України: в Польщі суцим і творящим?!”), “Безтямникам”, “Дівчатам УПА”, “Дослідникам”, “Москалям”, “Ляхам”, “Бізнеслюдцям” та ін.). Це вводить додатковий динамізм, драматизує ліричну нарацію. Небувалого посилення набула також тяга до оприявлення інтертекстуального характеру поетичного твору, а звідси пропонується читачеві своєрідну *гра з пам’яттю жанру* або також *із пам’яттю контексту літературно-культурної традиції*, яка, звичайно, переосмислюється. Свою біблію буття він пише мовою, відкритою для різних поетик мистецтва слова, але також для стилю публіцистики й політики, фольклору й філософії, для дискурсу духовного дерзання. Відгомін думи тут може плавно переходити у стиль публіцистики: “То не з луку, то не з поля / з фронту дійсності широкої / туман налягає”. Знаки глибоко традиційного

¹Книжки, позначені курсивом, іще не видані.

тут перебудовуються, стаючи цеглинами нової конструкції. Шевченків рядок породжує своє заперечення-впевненість: “Ще як були ми, / ні, ще будемо!” (“Суті переспів”). У його поетичному арсеналі, як пише, не без іронії наводячи дослідникам “перелік знярядь/ поетового труду”, у вірші “У мене”:

На озброєнні любов,
зненавида, обурення,
сарказм, іронія, гротеск,
бурлеск, мста, радощі
і сум, розпука, гнів...
це повнота мого життя,
моєї долі дійсний спів?!

Він наскрізь постмодерний – дуалістичний і парадоксальний у своєму ставленні до світу та в поетиці, раз іде за поштовхом думки, інколи за музикою, полюбляє сутички протилежностей, водночас же залишається монолітом. У його поезії парадоксально “Лише недосяжне / стає конкретним”, а реальність буднів буття ліричного суб’єкта розкривається в парадоксі: “рухливіше живу / до місця прикипівши?!”.

Великим життєлюбом, правдолюбом і піснелюбом, *рабом догробним степового слова* – таким постає перед читачем ліричний суб’єкт поезії Лапського, а поряд того ще – звеличником рідного поліського краю, своєї надбужанської “малої” батьківщини, яка в його поезії виступає центром поетичного космосу:

Батьківщиною	росу, чебрець, туман
моєю	а Україна
є	додача
Полісся	до роси
де	чебрецю
я	туману.
спізнав	

Але ж немає вже Полісся, яке зберегла поетова пам’ять, і все *ще* немає України такої, за яку поет змагається подвигом свого слова. Залишається непоступлива, непохитна вірність світові своїх ідеалів, яка дає право заявити: “Тому і досвід / у тубільця, бач / тутешністю рогатий! / Заради правди й бунту / вирости поезія і я / з недопотопаного ґрунту!” (“Про череп’я”, с. 74).

У ретроспективному позирку з відстані 80-річчя на світ і на пережите, у найновішій – ще не виданій – книжці поезій “Собі: назустріч?!” поет зізнається: “У любові невимовній до Полісся / починав я путь поета: / геть від дому?! <...> Невимовність більшала / з наближенням до себе: / до всеукраїнських обріїв?!”. Завершує ж коментарем – “Мені й Гомбровичу відомо, що немає аксіом: без знаку запитань?!” (“Собі: назустріч?!” с. 81). Злука знаків “?!” стала в цій поезії постійним слідом непевності щодо віднайдені правди. Є вже радість із перемоги, бо ж: “Соковито й густо заспівало, / забриніло берестейське слово: споконвіку наше?!” (“Почерез мене”, с. 139), і зойк від того, що цим словам “По Полісся, / їм тут: не судилось залунати?!” (“Зойк”, с. 112), та гіркий сум, що “України в світі стало / значно більше, набагато / менше в українцях українця?!” (“Споминаю”, с. 44).

Протягом усього творчого життя О. Лапський був незмінно унікальним виразником космосу ментально-духовного виміру буття української людини з її культом рідного слова, земною причетністю, системою цінностей та вищих устремлень. Досліджуючи сув’язь духовного та плотського, світлого і темного

в людині, Лапський як поет часто намагається примирити небо із землею. Він творив поетичний запис свого спілкування зі світом і словом, у якому закладене було постійне й рідкісне вміння переступати досягнуті творчі рубежі й оновлювати та поглиблювати ліричний, філософський і буттєвісний вимір поетичного дискурсу, зберігаючи, однак, смислотворчу суть і стержень свого світобачення і свого семіозису. Розгадка цієї готовності до самооновлення, можливо, закладена у специфіці мовно-культурної самосвідомості поета та стабільності “рушійних” сил і джерел цієї поезії, витоків, серед яких найперший – рідна “мова – радість життя” та намагання творити своє неповторне *всеохопне речення*. Вочевидь, ця прага до всеохопності, котру вважають прикметою *Архипоета*, якраз і породжує його сучасні дивовижні ліричні записи, в яких основний текст обростає різними заспівами, моттами та коментарями, авторськими посиланнями і примітками, присвятами та полемічними звертаннями або й коментарями публіцистично-пародійного характеру, що вибудовують мережу інтертекстуального багатоголосся. Крізь таку паратекстуальну стратегію часто проглядає намагання намітити бажаний напрямок інтерпретації або ввести несподівані нові контексти, підняти завісу до багатовимірності поетичного тексту. Це стосується, зокрема, автотематичних роздумів про суть мистецтва слова, про яке читаємо у вірші “Про предмет”: “Я не світ списую, / Лише своє / про нього / тут уявлення” (з комп’ютерного тексту збірки “Про череп’я”) або у вірші-теоретичній медитації “Про точку зору” (там само, с. 89), де подано низку визначень поезії та намічено контури бажаного мистецького синтезу:

Скажу,	Поезія була
без зайвих слів:	і буде
високі точки зору	менше змістом
всі до одної	більш посудиною,
в одну	яка вже ззовні
я звів.	читачем заповнюється.
<...>	

Творчість О. Лапського, постійно процесі трансформуючись, увесь час зберігала свою неповторність, а сам творець залишався повністю собою – ідейно-естетичним монолітом. На складність сучасного світу й виклики епохи пришвидшеного обігу інформації ця поезія відповідала неповторним сплавом неокласичної пам’яті культури з посиленням поліфонії поетичного дискурсу, постмодерною відкритістю на інтертекстуальну гру та значеннєве багатоголосся. Поет усе свої творче життя провів у дорозі, шукав і поновлював труд самовизначення, безугавно маніфестуючи радість творчого спілкування з красою й силою слова. У діалозі із собою та зі світом він шукав оптимальних “сміслоносних” спроможностей слова.

Незламна відданість українській ідеї та стривоженість станом українського відродження сучасної незалежності давали йому синівське право розмовляти з Батьківщиною на рівні лірично-екзистенційних аксіом та давати однозначну відповідь на шекспірівське запитання: “То be, or not to be? – Нам бути! Бути!”.

У всі дотеперішні роки життєвих і творчих буднів поета-емігранта живила непохитна віра в те, “що Україна: і у нас вона ще буде!” (“Обабіч: істини?!”, с. 202), бо ж “Всюдисутній божий дух / у Самостійну: щиру віру / синові оце тихцем навіює?! // Від надб духовних, себто не земних рясних багатостей / по всіх усюдах звеселяться / рідне слово / хата рідна / рідні люди?!” (“Обабіч: істини?!”, с. 203). Живучи у своєму емігрантському затворі у Варшаві, без надії на зміну цього стану приреченості (“Гірку до дна п’ю, / вип’ю емігрантську чару”, с. 77), далеко

